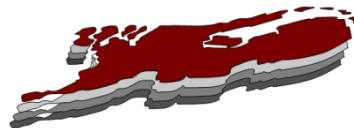

**Bureauonderzoek en IVO-verkennende
fase**

Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov)

oktober, 2016
Versie 2.0 definitief

In opdracht van:
BJZ.nu

Colofon

Laagland Archeologie Rapport 36

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

Auteur: drs. J.A.M. Oude Rengerink

In opdracht van: BJZ.nu

Foto's en tekeningen: Laagland Archeologie

Status rapport: 2.0 definitief

Controle: drs. E.W. Brouwer

Autorisatie: drs. J.A.M. Oude Rengerink

ISSN 2468-4759

Laagland Archeologie V.O.F
Cobbingstraat 27
7631 DA Ootmarsum

Tel 06-49883403

E-mail: info@laaglandarcheologie.nl
KvK-Nummer: 60294418

© Laagland Archeologie V.O.F, Ootmarsum, maart 2017

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Laagland Archeologie V.O.F. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden
(Ov).

Samenvatting	6
1 Inleiding	8
1.1 Aanleiding onderzoek	8
1.2 Afbakening plan- en onderzoeksgebied	8
1.3 Administratieve gegevens	9
1.4 Huidige situatie en toekomstig gebruik	10
1.5 Voorziene bodemverstoringen	11
1.6 Onderzoeksdoel	11
2 Inventarisatie	12
2.1 Inleiding	12
2.2 Geologie, geomorfologie en bodem	12
2.3 Landschappelijke ontwikkeling	12
2.4 Archeologie	13
2.5 Historie	15
2.6 Mogelijke bodemverstoringen	18
2.7 Conclusie	19
2.8 Verwachtingsmodel	19
3 Veldwerk	21
3.1 Beschrijving onderzoeksmethodiek	21
3.2 Resultaten veldonderzoek	21
3.2.1 Lithologie en bodem	21
3.2.2 Archeologie	22
3.2.3 Interpretatie	23
4 Conclusie	24
5 Selectieadvies	25
literatuur	26
BIJLAGE 1 AMZ-cyclus	27
BIJLAGE 2 Archeologische perioden	29
BIJLAGE 3 Geomorfologische kaart (Bron: Van Beek 2009)	31
BIJLAGE 4 Actueel Hoogtebestand Nederland	32
BIJLAGE 5 Bodemkaart	33
BIJLAGE 6 Waarnemingen, AMK-terreinen en onderzoeksmeldingen	34
BIJLAGE 7 Boorstaten	35
BIJLAGE 8 Boorpuntenkaart	37

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden
(Ov).

Samenvatting

Laagland Archeologie heeft in opdracht van BJZ.nu een bureauonderzoek en een inventariserend booronderzoek uitgevoerd ter plaatse van een plangebied aan de Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden. Het onderzoek vond plaats in het kader van de ruimtelijke onderbouwing van het bestemmingsplan. Voor het plangebied gold op basis van de gemeentelijke archeologische verwachtings- en beleidskaart een hoge archeologische verwachting vanwege de ligging binnen de historische kern van Enter.

Op basis van het bureauonderzoek kon de gespecificeerde verwachting zoals gesteld op de archeologische verwachtingskaart worden gehandhaafd. Het veldonderzoek had tot doel om de gespecificeerde verwachting te toetsen en eventueel bij te stellen. In het noordelijke deel van het plangebied is naar aanleiding van de veldbevindingen ook een karterend booronderzoek uitgevoerd.

Het plangebied ligt in een zone met gordeldekzanden langs de voet van de stuwwal van Enter. Het is gelegen tussen een hoge stuwwal en de beekvlakte van de Regge. Gordeldekzandgebieden hebben doorgaans een hoge verwachting voor vindplaatsen uit de meeste archeologische perioden. In het plangebied staat een boerderijtje dat blijkens het jaartal op de muurankers van de achtergevel gebouwd moet zijn in 1791. Het erf kan ouder zijn maar is in ieder geval niet ouder dan het begin van de nieuwe tijd. Het wordt niet in laatmiddeleeuwse registers genoemd en is een keutererf waarvan er in een vorm van lintbebouwing langs de Zuiderstraat meerdere waren te vinden.

Uit de boringen blijkt dat de bodem in het noordelijke deel bestaat uit een laag bovengrond op een C-horizont, die in enkele gevallen is gescheiden door een menglaag. Vermoedelijk is het een woonlaag die gedurende meerdere eeuwen is omgewerkt en deels nog kan zijn opgehoogd. Ter plaatse van het noordelijke deel van het plangebied, rond het boerenhuis uit 1791, is de bodem tot in de C-horizont omgewerkt. Omdat er in deze boringen geen andere archeologische resten zijn aangetroffen is er geen sprake van een vindplaats uit de perioden voor de nieuwe tijd. In het zuidelijke deel van het plangebied is nog een deels intacte podzolbodem aanwezig. Ter plaatse kunnen daarom nog archeologische vindplaatsen redelijk intact aanwezig zijn.

In het noordelijk deel van het plangebied, rond het oude boerderijtje is het onderzoek uitgevoerd als een karterend booronderzoek. Er is daarbij onder de geroerde bovengrond geen archeologische vindplaats aangetoond. Voor dit deel van het plangebied kan de archeologische verwachting worden bijgesteld naar een lage archeologische verwachtingswaarde. Een uitzondering hierop vormt de ondergrond van het oude boerderijtje zelf. Hier kunnen nog resten aanwezig zijn van een eventueel aanwezige oudere voorganger uit de periode van de 16^e tot en met de 19^e eeuw. Deze kunnen in

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

zekere mate verstoord of verdwenen zijn als gevolg van latere interne verbouwingen en verbeteringen van dit boerderijtje. De verwachtingswaarde wordt daarom vooralsnog als middelhoog gekwalificeerd. Geadviseerd wordt om in ieder geval nog bouwhistorisch onderzoek te laten uitvoeren voor en tijdens de sloop van zowel de boven- als ondergrondse resten.

Omdat de bodem in het zuidelijke deel nog deels intact is kan in principe de hoge archeologische verwachting gehandhaafd blijven. Aangezien echter de daar geplande nieuwe woning nagenoeg volledig op het vlak van de bestaande schuur komt te staan lijkt verder onderzoek van dit plandeel niet zinvol. De kans dat er daarbij een eventuele vindplaats wordt verstoord is namelijk vrij gering te noemen. Geadviseerd wordt om de hoge verwachting te handhaven maar geen verder onderzoek meer uit te voeren.

1 INLEIDING

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

In opdracht van BJZ.nu heeft Laagland Archeologie in november 2016 een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek verkennende en karterende fase uitgevoerd in het plangebied Zuiderstraat 1 te Enter. De aanleiding voor het onderzoek vormt het voornemen om de bestaande gebouwen te slopen en nieuwe woningen te bouwen. Daartoe is een bestemmingplanprocedure gestart waarin ook archeologische waarden als onderdeel van de ruimtelijke onderbouwing worden afgewogen. Op de archeologische waardenkaart van de gemeente Wierden ligt het plangebied in een zone met een hoge archeologische verwachtingswaarde. Bij ontwikkelingen waarbij bodemingrepen met een omvang van meer dan 100 m² en dieper dan 50 cm zijn te voorzien dient archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd.

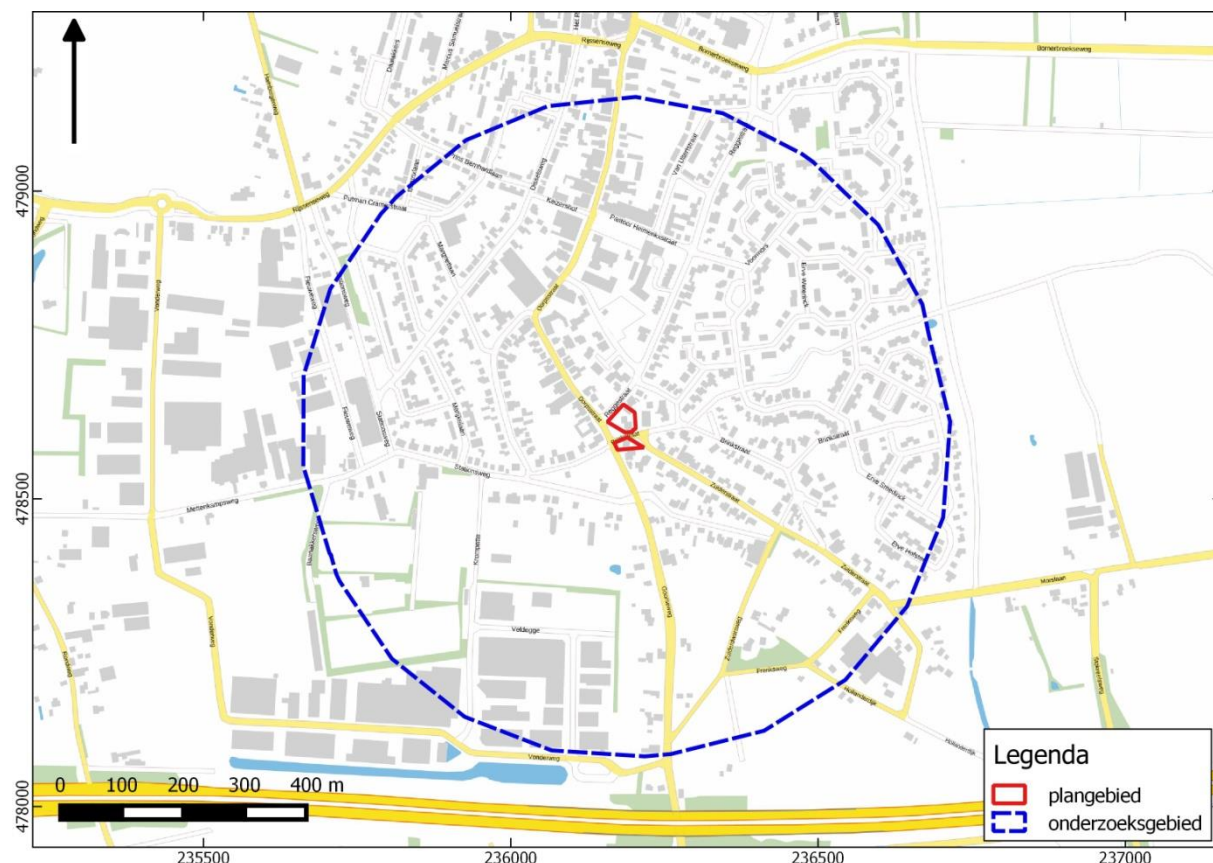
1.2 AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGBIED

Het plangebied wordt gevormd door twee percelen aan de Zuiderstraat in Enter. Het bestaat uit een voormalig agrarisch erf met een woonboerderij en opstallen. Tegenover de boerderij aan de zuidzijde van de Zuiderstraat staat op een kleiner perceel nog een schuur die ook bij het erf hoort. Het plangebied heeft een totale oppervlakte van circa 1830 m².

Voor een beter begrip van de bodemkundige omstandigheden en de archeologie van de planlocatie is een groter gebied bestudeerd. Een zone van 500 m rondom het plangebied wordt voldoende geacht om de archeologische potentie van het plangebied in kaart te brengen. Deze zone wordt aangeduid als 'onderzoeksgebied'.

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

Afbeelding 1. Ligging van het plangebied (roodomlijnd) en onderzoeksgebied (blauwe streepjeslijn).

1.3 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

OBJECTGEGEVENS PLANGEBIED	
Projectnaam	Bureauonderzoek en IVO-verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden
Plaats	Enter
Gemeente	Wierden
Provincie	Overijssel
Kaartblad	28W
Coördinaten hoekpunten (centrum)	236186/478608
Oppervlakte perceel circa	ca. 1830 ²
Omvang bodemverstoring circa	ca. 600m ²
Diepte geplande bodemverstoring	100 cm –mv (geschat)
Onderzoeksaanmelding ArchisIII	4021222100
Uitvoerder	Laagland Archeologie VOF
Contactpersoon	J.A.M. Oude Rengerink
Adviseur namens de gemeente Wierden (bevoegd gezag)	drs. M. Nieuwenhuizen

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

Uitvoeringsperiode onderzoek	November 2016
Beheerder en plaats documentatie	Laagland archeologie VOF, vestiging Ootmarsum

Tabel 1. Objectgegevens.

1.4 HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK

Binnen het plangebied zijn op het moment van onderzoek een boerderijwoning en meerdere opstallen aanwezig. Een van de opstallen betreft een schuur aan de zuidzijde van de Zuiderstraat. Deze gebouwen zullen worden afgebroken. In het plan is sprake van de bouw van vijf nieuwe woningen (twee onder eenkap en drie vrijstaande woningen).

Afbeelding 2. Locatie van het plangebied (grijs gearceerd).

1.5 VOORZIENE BODEMVERSTORINGEN

De bodemverstoringen die zijn te voorzien bestaan uit grondwerk bij het verwijderen van funderingen van de bestaande gebouwen en het graven van funderingssleuven en bouwputten voor de nieuwe woningen. Bij het verwijderen van bestaande funderingen blijven bodemverstoringen vrij beperkt tot net onder en naast de funderingen en wordt hoofdzakelijk binnen reeds geroerde grond gegraven. Voor de funderingen en bouwputten ten behoeve van de nieuwe woningen zal vooral worden gegraven in nog ongeroerde grond. Naar verwachting zal de diepte van deze ontgravingen op circa 80 cm onder het bestaande maaiveld liggen.

1.6 ONDERZOEKSDOEL

Het uitgevoerde onderzoek behoort tot de eerste fasen in het archeologische onderzoeksproces (zie bijlage 1). Het bureauonderzoek heeft tot doel een archeologisch verwachtingsmodel op te stellen aan de hand van bestaande bronnen. Het verkennend booronderzoek heeft tot doel het verwachtingsmodel te toetsen en zonodig aan te vullen. Daarbij wordt specifiek gekeken naar de mate waarin de oorspronkelijke bodemopbouw nog intact is en of zich archeologisch relevante lagen in het plangebied bevinden. Het karterend booronderzoek richt zich specifiek op het opsporen van vindplaatsen. Op grond van de resultaten van dit onderzoek kan worden beoordeeld of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek nodig is om de archeologische waarde van het gebied te kunnen vaststellen.

Voor realisering van de doelstelling wordt voor het bureauonderzoek de volgende vraagstelling gehanteerd:

- *Wat is de fysisch-geografische situatie van het gebied?*
- *Hoe is de bodemopbouw in het plangebied en in welke mate is deze nog intact? Wat is de invloed van de geomorfologische en bodemkundige aspecten van het plangebied op bewoning en gebruik in het verleden?*
- *Welke bekende archeologische waarden (complextype, archeologische periode) bevinden zich in het plan- en onderzoeksgebied?*
- *Wat is bekend over het historisch gebruik van het plangebied in het verleden?*
- *Wat is de specifieke verwachting van het plangebied ten aanzien van archeologische waarden? (complextype, diepteligging, periode en kenmerken)?*

2 INVENTARISATIE

2.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk worden de relevante landschappelijke ontwikkeling en huidige bodemkundige situatie beschreven. Tevens wordt ingegaan op de bekende archeologische waarden in de omgeving van het plangebied en de historische situatie. Voor wat betreft de in de tekst genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar bijlage 2.

2.2 GEOLOGIE, GEOMORFOLOGIE EN BODEM

Het plangebied ligt landschappelijk gezien aan de oostelijke zijde, aan de voet van de kleine stuwwal van Enter. Op grond van de geologische kaart en enkele boringen die middels het DINO-loket in de nabijheid liggen is gebleken dat ter plaatse afzettingen van de Formatie van Boxtel op de afzettingen van de Formatie van Drente aanwezig zijn. De afzettingen van de Formatie van Boxtel bestaan overwegend en voor de bovenste meters uit dekzand (Laagpakket van Wierden).

In geomorfologisch opzicht ligt het plangebied in een zone met lage gordeldekzandduinen (3K16)¹ die rond de voet van de stuwwal van Enter liggen. In bodemkundig opzicht is er sprake van een ongekarteerd gebied. Op grond van historisch kaartmateriaal is er mogelijk een eerddek aanwezig, waarbij echter niet is aan te geven of het hier om een enkeerdgrond gaat (esdek of plaggendek aanwezig) danwel een eerddek met een andere genese.

Op het AHN is goed te zien dat het plangebied ligt tussen de stuwwal van Enter in het westen en de beekvlakte van de Regge in het Oosten

2.3 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

Qua landschapshistorische ontwikkeling ligt het plangebied tussen de kleine stuwwal van Enter en het rivierdal van de Regge. De Regge kan worden gekenmerkt als een klein riviertje dat in een brede beekvlakte ligt met tal van kleine dekzandkoppen. Het plangebied ligt echter nog op de westelijk rand buiten deze beekvlakte. Op circa 485

¹ Fysisch-geografische kaart van Zuidwest-Twente, bijlage 5. Van Beek 2009

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

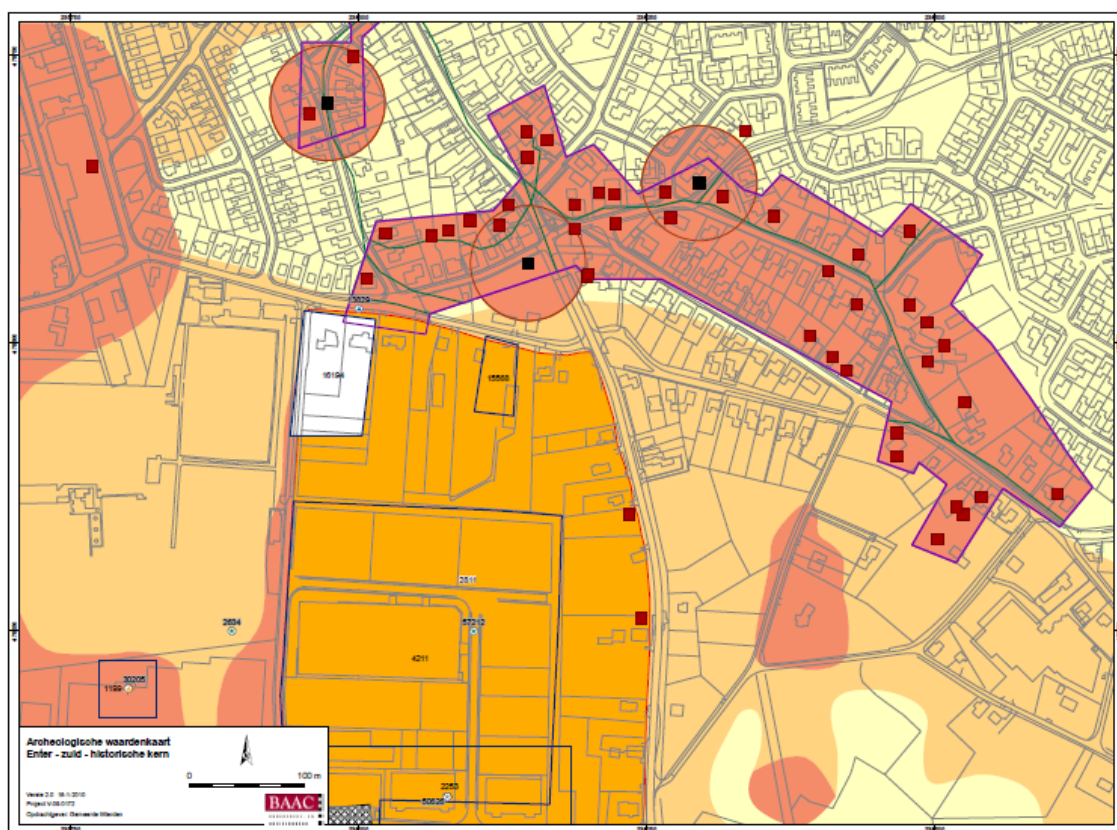
meter oostelijk vormt de voormalige Enter Graven (een vermoedelijk gegraven waterloop) de scheiding tussen de beekvlakte en de vlakte met gordeldekzanden.

2.4 ARCHEOLOGIE

In de omgeving van het plangebied hebben eerder diverse archeologische onderzoeken plaatsgevonden. Met name ten westen van het plangebied op de Suikeresch of Zuideresch zijn veel onderzoeken uitgevoerd. Korthedshalve zal vanwege de veelheid aan informatie beknopt worden ingegaan op de archeologische bevindingen van het onderzoek op de Zuideresch. Het onderhavige onderzoek ligt immers op enige afstand van de Zuideresch. Voor een uitgebreidere beschrijving wordt onder andere verwezen naar Van Beek, die de Zuideresch en de stuwwal van Enter als een van de bewoningsarealen ziet die met name vanaf de midden bronstijd een vrijwel continue bewoning tot in de late middeleeuwen heeft gekend.²

Op destuwwal van Enter zijn in ieder geval vanaf het laat paleolithicum al vindplaatsen bekend en met name vanaf de midden bronstijd is er een toename van huisplaatsen en nederzettingen waar te nemen. Zoals in geheel Oost-Nederland liggen de bewoningsplaatsen en huisplaatsen tot aan de late middeleeuwen doorgaans nog op de hogere delen van het landschap, in dit geval op de stuwwal van Enter. Vanaf het begin van de late middeleeuwen vindt er een verplaatsing van de huisplaatsen plaats naar de randen van de stuwwal en ontstaan er op de stuwwal zelf geleidelijk aan een aaneengesloten bouwlandareaal dat als een 'Es' of 'Esch' wordt aangeduid.

² Van Beek, 2009. Het betreft hier bewoningsareaal H; de stuwwal van Enter (pagina 335). Zie verder de paragrafen 10.4 tot en met 10.12.

Afbeelding 4. De archeologische verwachtingskaart van het dorp Enter. Het plangebied ligt in een zone die als historische kern staat aangeduid. Het plangebied ligt tussen twee erven die in de late middeleeuwen al werden vermeld (zwarte vierkantjes). In het oranje gekleurde deelgebied zijn vele onderzoeken uitgevoerd.

In de omgeving van het plangebied zijn de volgende waarnemingen bekend (tabel 2).

WAAR- NEMING	AFSTAND/ RICHTING	DATERING	COMPLEX- TYPE	OMSCHRIJVING
2634	450 m zuidoostelijk	IJZ	Nederzetting IJzertijd	Handgevormd aardewerk en Paffrath uit cultuurlaag
4946	450 m noordoostelijk	VMED	Nederzetting	Kogelpotaardewerk
13829	200 m westelijk	ROMM-ROML	Nederzetting	Grondsporen en aardewerk
22176	500 m westelijk	IJZ	Nederzetting	Aardewerk en grondsporen
50626	490 m zuidelijk	IJZ-ROM-LMEB	Nederzetting	Aardewerk
57212	350 m zuidelijk	IJZ-ROMM	Nederzetting	Aardewerk
422224	250 m zuidwestelijk	IJZ	Nederzetting	Aardewerk en grondsporen
435778	270 m zuidwestelijk	onbekend	onbekend	Grondspoor

Tabel 2. Waarnemingen in en rond het plangebied. Waarnemingen binnen het plangebied zijn cursief gedrukt. Bron: Archis 3.

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

In de omgeving van het plangebied is ter plaatse van de Zuiderakker een AMK-terrein van hoge archeologische waarde geregistreerd. Dit betreft een inheems-Romeinse nederzetting. Onder een plaggendeak van ongeveer 1 m dik lag een cultuurlaag en een afvalkuil met honderden fragmenten inheems-Romeins aardewerk.

In de omgeving van het plangebied zijn relatief veel waarnemingen bekend. **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.** toont de de waarnemingen in het onderzoeksgebied. In de meeste gevallen gaat het om resten uit de pre- en protohistorie (mesolithicum tot en met de Romeinse tijd). Naast veel aardewerk en bewerkt vuursteen zijn diverse grondsporen aangetroffen.

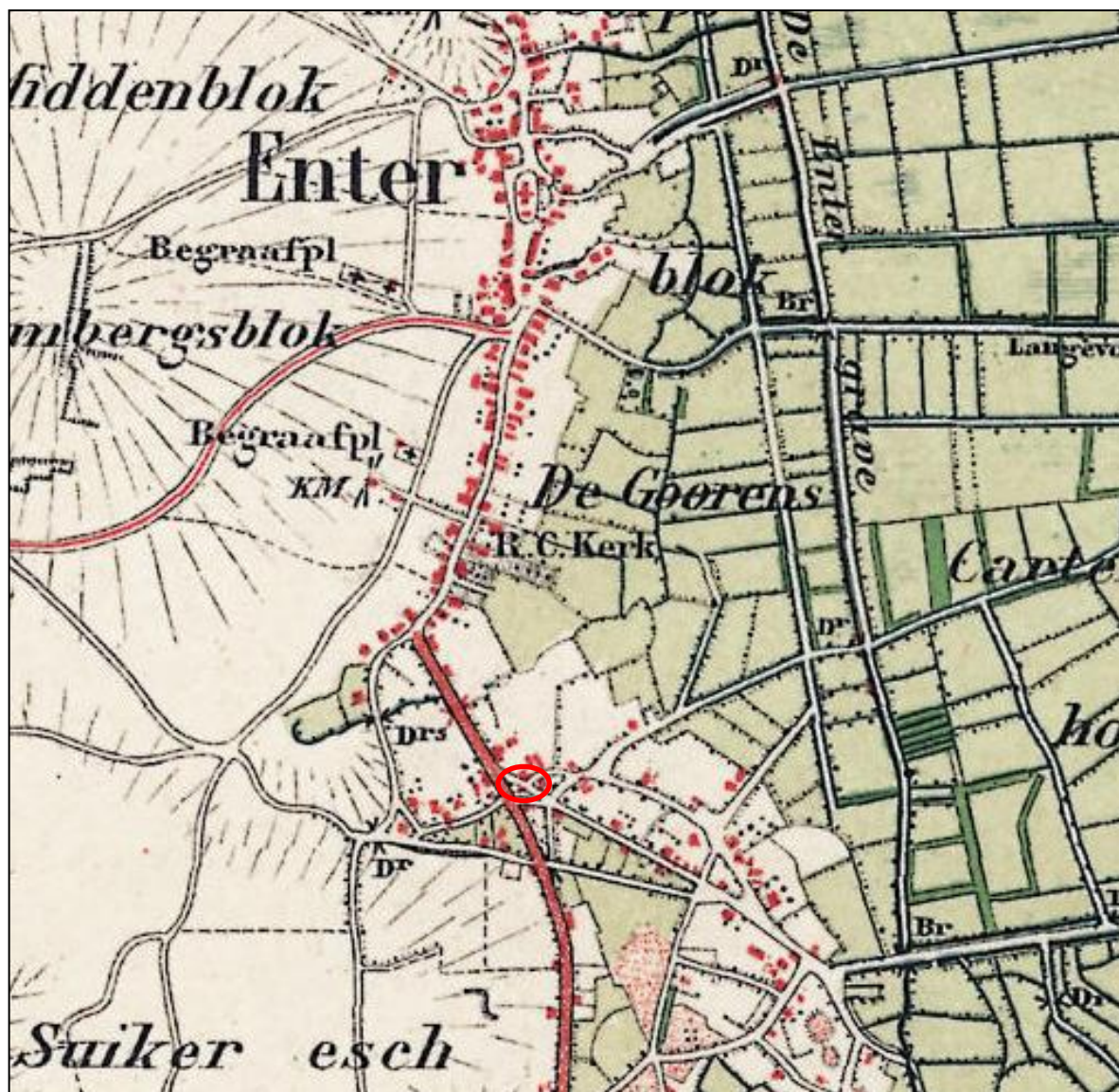
Het plangebied grenst in het oosten aan een AMK-terrein van hoge archeologische waarde. Dit betreft een inheems-Romeinse nederzetting. Onder een plaggendeak van ongeveer 1 m dik lag een cultuurlaag en een afvalkuil met honderden fragmenten inheems-Romeins aardewerk.

Ter plaatse van de Zuideresch zijn diverse onderzoeken uitgevoerd vanwege de ontwikkeling van het bedrijventerrein Baanakkers. Het betreft de onderzoeksmeldingen 4211, 2233, 2253, 15568, 16194, 39402 en 41069. Uit deze onderzoeken die allen binnen het AMK-terrein zijn uitgevoerd komt naar voren dat dit deel van de Zuideresch gedurende de periode van de bronstijd tot en met de vroege middeleeuwen continu bewoond is geweest.

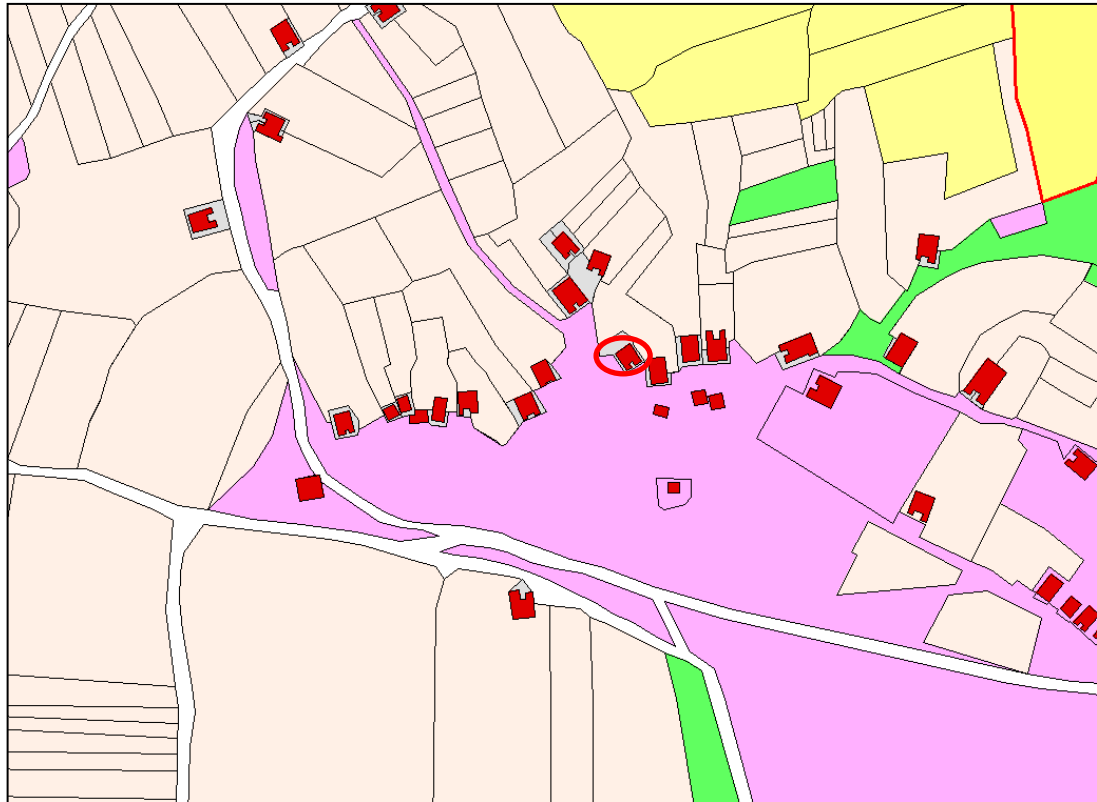
2.5 HISTORIE

In historische tijden lag het plangebied binnen een van de kernen of buurschappen van het lintdorp Enter die als 'De Goorens' lijkt te worden aangeduid. Het gebied noordelijk van de boerderij omvat volgens de kadastrale minuut (de lager gelegen) bouwlandjes die op de genoemde gordeldekzanden liggen. Direct zuidelijk, aan de zuidzijde van de huidige Zuiderstraat lagen in het begin van de 19^e eeuw nog de heidegronden die tot de woeste gronden van de marke Enter behoorden. Deze heide is na de markedelingen in de tweede helft van de 19^e eeuw ontgonnen. Wat verder westelijk van het plangebied lagen op de stuwwal de grotere bouwlandcomplexen. Op oudere kaarten is er sprake van de Suiker of Zuideresch, een bouwlandcomplex op het zuidelijke deel van de Enterse stuwwal. Op historische kaarten is te zien dat de boerderijen zich in een krans rond de voet van de stuwwal bevinden.

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

Afbeelding 2. Topografische situatie rond 1900. De rode cirkel geeft het onderzoeksgebied weer. Bron: Topotijdreis.nl

Afbeelding 3. Uitsnede uit de kadastrale minuutplan rond 1832. De boerderij in het plangebied ligt in een lint van boerderijen grenzend aan de heide ten zuiden daarvan. Aan de noordzijde liggen de relatief kleine bouwlanden die bij al die erven hoorden. Bron: hisgis.nl

De boerderij die zich momenteel nog in het plangebied bevindt is vrijwel zeker een van de vele kleine erven die na de late middeleeuwen zijn ontstaan langs enkele wegen van het dorp Enter. Van slechts twee erven (*Hubbelding* en *Folberting*) is bekend dat die in de late middeleeuwen al bestonden (zie afbeelding 4). De boerderij in het plangebied wordt op de kadastrale minuutplan weergegeven en uit de informatie bij de kadastrale minuutplan blijkt dat het gaat om het huis en erf van Herman Loekens; landbouwer. Het zal een van de vele kleine keuterboeren zijn die voor hun bestaan doorgaans nog een ander ambacht of nering beoefenden. Op de achtergevel van het huis zitten aan de muurankers cijfers die het jaartal 1791 vormen. Daaruit mag worden geconcludeerd dat waarschijnlijk in dat jaar een nieuw huis is gebouwd, geheel opgetrokken uit baksteen. Voor die tijd nog een redelijk kostbare bouwwijze. Of er voorheen al een boerderij heeft gestaan is vanwege het ontbreken van nauwkeurige kartografische bronnen niet te achterhalen. Op de Hottingerkaart is er wel een cluster van huizen te zien en mogelijk dateert het erf van Loekens al uit de 18^e of de 17^e eeuw.

Afbeelding 5. Achtergevel van het nog bestaande huis met aan de muurankers het jaartal 1791.

De zijgevels van het boerderijtje zijn blijkens het metselwerk en de betonnen stalramen in elk geval deels vernieuwd in de jaren zestig of zeventig van de vorige eeuw. Aan de voorzijde van het boerderijtje is gezien de bouwstijl waarschijnlijk in de jaren zestig van de vorige eeuw een nieuw woonhuis aangebouwd. De overige opstallen zijn eveneens van een subrecente datum.

Gezien het gegeven dat vanaf de late middeleeuwen de erven steeds op dezelfde plaats werden herbouwd, kan het mogelijk zijn dat er hier onder het bestaande boerderijtje nog sporen van oudere voorgangers aanwezig zijn.

2.6 MOGELIJKE BODEMVERSTORINGEN

De bodem onder het aangebouwde woonhuis zal waarschijnlijk redelijk sterk zijn geroerd vanwege de aanleg van funderingen van dit huis. In hoeverre de bodem onder het oude boerderijtje is geroerd is niet te bepalen. Mogelijk is de oorspronkelijke potstal vervangen door modernere grupstallen in de twintigste eeuw. Onder de schuur aan de zuidzijde van de Zuiderstraat zijn mogelijk mestkelders aanwezig. Dit kon echter niet worden geverifieerd door een inspectie binnen deze schuur. De overige opstallen lijken niet op een aanzienlijk fundering te rusten. Van het terrein rond de gebouwen is geen informatie over mogelijke verstoringen voorhanden.

2.7 CONCLUSIE

De conclusie wordt gegeven aan de hand van de beantwoording van de onderzoeksvragen uit paragraaf 1.6.

- *Wat is de fysisch-geografische situatie van het gebied?*

Het plangebied ligt in een zone met gordeldekzanden rond de voet van de stuwwal van Enter. De ondergrond bestaat uit zandige afzettingen die gerekend worden tot het Laagpakket van Wierden van de Formatie van Bostel. Landschappelijk gezien ligt het plangebied in een zone tussen de stuwwal en de beekvlakte van de Regge.

- *Hoe is de bodemopbouw in het plangebied en in welke mate is deze nog intact? Wat is de invloed van de geomorfologische en bodemkundige aspecten van het plangebied op bewoning en gebruik in het verleden?*

Het plangebied ligt in een ongekarteerd deel van de bodemkaart. Vermoedelijk is er sprake van een eerdgrond (antropogeen bewerkt dek) dat op en in een oorspronkelijke podzolbodem zal zijn ontstaan. In hoeverre er sprake is van een plaggendeek (ontstaan door opbrengen van plaggenmest) of een omgewerkte en met humus aangereikt dek is vooralsnog niet aantoonbaar. Er zal mogelijk sprake zijn van een soort woongrond.

- *Welke bekende archeologische waarden (complextype, archeologische periode) bevinden zich in het plan- en onderzoeksgebied?*

In het plangebied zijn geen bekende waarden bekend. In het onderzoeksgebied komen waarden uit het Paleolithicum, Mesolithicum en met name de bronstijd, ijzertijd, Romeinse tijd, de vroege en de late middeleeuwen/nieuwe tijd voor. De desbetreffende resten zijn te vinden op het zuidelijke deel van de stuwwal dat in historische tijden als de Suiker- of Zuideresch bekend stond.

- *Wat is bekend over het historisch gebruik van het plangebied in het verleden?*

Het noordelijke deel van het plangebied is in historische tijden in gebruik geweest als erf van een boerderij die daar in de nieuwe tijd moet zijn opgericht. De boerderij was een relatief klein boerenbedrijf met vermoedelijk weinig bouwland. De bewoners hebben zich waarschijnlijk mede in hun bestaan voorzien met het beoefenen van een ambacht of hun nering in andere opzichten verdiend. De schuur aan de zuidzijde van de Zuiderstraat komt op de kadastrale minuutplan nog niet voor; hier zal nog heide aanwezig zijn geweest die in de loop van de 19^e eeuw is ontgonnen.

2.8 VERWACHTINGSMODEL

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

Op basis van de bodemkundige, archeologische en historische situatie geldt voor het plangebied een hoge verwachting op het aantreffen van archeologische resten. De laatste onderzoeksvraag uit paragraaf 1.6 kan daarmee beantwoord worden.

- *Wat is de specifieke verwachting van het plangebied ten aanzien van archeologische waarden? (complextype, diepteligging, periode en kenmerken)?*

Op de archeologische verwachtingskaart ligt het plangebied in een zone met een hoge archeologische verwachtingswaarde die als historische kern is gekenmerkt. Deze aanduiding is gebaseerd op de situatie ten tijde van de kadastrale minuutplan rond 1832. Het plangebied ligt in een zone met gordeldekzanden. In Oost-Nederland komen die voor rond de stuwwallen en op deze gordeldekzanden worden statistisch gezien veel vindplaatsen uit nagenoeg alle archeologische perioden aangetroffen.³ Binnen het relatief kleine plangebied is wellicht al meer dan drie eeuwen een boerderij geweest waar dan ook al die tijd wel de bodem in meer of mindere mate omgewerkt zal zijn geweest. De vraag daarbij is of en tot op welke diepte de oorspronkelijke bodem zal zijn omgewerkt en of als gevolg daarvan mogelijke oudere vindplaatsen zijn verstoord. Indien de groundbewerking tot in de C-horizont heeft plaatsgevonden zullen (delen van) oudere vindplaatsen (voor de nieuwe tijd) grotendeels zijn verstoord.

Vooralsnog dient er echter vanuit te worden gegaan dat er vindplaatsen uit alle archeologische perioden aanwezig kunnen zijn. Daarbij gaat het vooral om bewoningsplaatsen; tijdelijke kampementen uit de steentijd en huisplaatsen of nederzettingen uit de latere perioden. Specifiek worden er geen grafvelden of grafheuvels verwacht. Deze worden in Zuidwest Twente vooral aangetroffen op de stuwwal zelf. Met uitzondering van dit complextype geldt er aldus nog een brede archeologische verwachting met alle daarbij behorende soorten grondsporen.

Qua aan te treffen materiële artefacten moet rekening worden gehouden met alle voorkomende materialen en artefacttypen.

³ Zie o.a. Van Beek 2009, hoofdstuk 12, paragraaf 12.3.3, p. 396.

3 VELDWERK

3.1 BESCHRIJVING ONDERZOEKSMETHODIEK

De boringen zijn uitgevoerd conform het plan van aanpak (pva)⁴. Er zijn in totaal 8 boringen gezet tot een diepte van maximaal 140 cm –mv. Met een plangebied van ongeveer 1830 m² is daarmee een boordichtheid van ongeveer 43 boringen per ha behaald. Vanwege het aantreffen van een eerdlaag in het noordelijke deel van het plangebied zijn de boringen daar (boringen 1 tot en met 5) gezet met een Edelmanboor van 15 cm diameter. Daarmee is in dit deel van het plangebied een karterend booronderzoek uitgevoerd met een boringdichtheid die ook ruimschoots voldoet aan de dichtheid die gesteld wordt voor een karterend booronderzoek in gebieden met een brede archeologische verwachting volgens de methode E1 van de KNA-Leidraad voor karterend booronderzoek.⁵

Relevante lagen uit de boorkernen zijn gezeefd op archeologische indicatoren; hiertoe is een zeef met een maaswijdte van 4 mm gebruikt. De boringen zijn ingemeten met meetlinten ten opzichte van de bestaande bebouwing. De maaiveldhoogte is bepaald aan de hand van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN2). De boorstaten zijn gedocumenteerd en opgesteld met behulp van het softwarepakket Boorstaten!. Het veldwerk is uitgevoerd op 10 november 2016. Buiten de bestaande opstallen bestond het plangebied uit een (inmiddels) verwoekerde tuin- en erfgrond waarin weinig verharding aanwezig was. De boorstaten zijn afgebeeld in bijlage 7; de boorpuntenkaart is opgenomen in bijlage 8.

3.2 RESULTATEN VELDONDERZOEK

3.2.1 LITHOLOGIE EN BODEM

In alle boringen bestaat de bovengrond uit een pakket van matig fijn, siltarm en sterk humeus donkerbruinigrijs zand. Dit pakket bevat in wisselende mate een bijmenging van fijn rood puin en enkele scherfjes. Het pakket is soms wat vlekkerig en bevat in dat geval vaalgele zandlensjes. Het is niet goed mogelijk om in de top van dit pakket een soort recentere bouwvoor te onderscheiden. In het noordelijk deel (boringen 1 tot en met 5)

⁴ Oude Rengerink 2016.

⁵ Tol, Verhagen en Verbruggen 2012

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

heeft dit pakket een dikte van 45 tot 90 cm. In het zuidelijke deel van het plangebied is dit dek dunner. De dikte bedraagt daar maximaal 65 cm.

In het noordelijk deel van het plangebied ligt onder de bovenlaag in de boringen 1, 2, en 3 een menglaag waarin zowel materiaal van het bovenliggende pakket voorkomt als geel zand van de onderliggende bodemlaag. In boring 1 zijn hierin nog brokken sterk humeuze grond te vinden. Het gaat hierbij om omgewerkte of omgespitte grond waarbij gegraven is tot in de onderliggende bodemlaag die bestaat uit de C-horizont. In de boringen 4 en 5 is de laag onder het pakket bovengrond wat homogener en egaler van kleur (bruingrijs). De ongeroerde ondergrond in de boringen 1 tot en met 5 bestaat uit grijsgeel tot geel zand met soms roestsporen. Qua bodem betreft het de C-horizont. In de boringen 6 tot en met 8 ligt onder het pakket bovengrond nog een bruine tot roodbruine Bs-horizont, die via een BC-horizont overgaat in een gele C-horizont. Hier is dus een restant van een veldpodzolbodem aanwezig.

Het is qua interpretatie nog lastig om het pakket bovengrond te duiden. In principe is het een eerdlaag die door menselijke bewerking is ontstaan. Voor een es- of plaggendek is de textuur en samenstelling net iets te 'rommelig' en in dat opzicht zou het humeuze pakket, vooral rond de oude boerderij (boringen 1 tot en met 5) als een mogelijk recent of in historische tijden geroerd pakket aangeduid kunnen worden. Gezien de ligging op een oud erf is dit echter ook wel te verwachten. Door de eeuwen heen zijn er vele graafactiviteiten geweest en zullen er deels nog tuinen zijn geweest (moestuinen lagen doorgaans voor het huis). De aanwezigheid van rode puinfragmentjes duidt er op dat de omwerking of het ontstaan van het pakket op zijn vroegst in de 18^e eeuw moet zijn geweest.

De boringen 6, 7 en 8 in het zuidelijke deel van het plangebied laten zien dat er onder de bovengrond nog een restant van een podzolbodem aanwezig is. In de bovengrond komen recentere archeologische indicatoren voor, geen aardewerk maar fragmenten vensterglas en puinresten (industriële gebakken baksteen). Toevalligerwijze komt de ligging van het zuidelijke deel van het plangebied overeen met het in het begin van de 19^e eeuw nog aangegeven heidegebied. In combinatie met de geringere dikte van de bovenlaag, die bovendien jongere resten bevat, duidt dit om een veel latere ontginning die ook op historische kaarten wel is te volgen.

3.2.2 ARCHEOLOGIE

Het veldonderzoek heeft in de boringen 1, 2 en 3 enkele vondsten opgeleverd. Het betreft in alle gevallen aardewerk. In boring 1 zijn tussen 70 en 100 cm –mv wat fragmenten roodbakkerend, deels geglazuurd aardewerk aangetroffen (vondstnummer 1). In boring 2 is een fragment steengoed aardewerk aangetroffen (vondstnummer 2) en in boring 3 eveneens (vondstnummer 3). De aardwerkvondsten zijn niet nader te dateren dan in de nieuw tijd (1500 tot 1900).

De in de vorige paragraaf genoemde fragmentjes van rood puin zijn van zacht gebakken (pre-industriële) baksteen. Het gebruik van baksteen bij boerderijen op het platteland is in Oost-Nederland een hele late ontwikkeling die pas aan het einde van de 18^e eeuw op gang komt. Vanaf dan worden nieuwe boerderijen vaak in baksteen opgetrokken of wordt leemvlechtwerk in de vakken van de vakwerkmuren vervangen door baksteenmetselwerk.

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

Het voorkomen van baksteenpuin in grondlagen op het platteland in Oost-Nederland duidt daarmee ook op een ouderdom van maximaal ongeveer twee en een halve eeuw. In dat licht is de ook het jaartal aan de achtergevel interessant. Met een bouwdatum van 1791 van de bestaande baksteenboerderij past dit in het patroon van de 'verstening' van het platteland.

Bij het booronderzoek zijn geen andere vondsten gedaan dan de genoemde scherven. Laagland Archeologie stelt hierbij voor om de fragmenten aardwerk niet te deponeren vanwege de geringe archeologische waarde.

3.2.3 INTERPRETATIE

In het noordelijke deel bestaat de bodem uit een laag bovengrond op een C-horizont, in enkele gevallen gescheiden door een menglaag. Het is vrij waarschijnlijk dat het om een soort woonlaag gaat die gedurende meerdere eeuwen is omgewerkt en deels nog kan zijn opgehoogd. Ter plaatse van het noordelijke deel van het plangebied, rond het boerenhuis uit 1791, is de bodem tot in de C-horizont omgewerkt. Omdat in dit deel van het plangebied is geboord met een 15 cm Edelmanboor is er ook sprake van een karterende fase van het inventariserend veldonderzoek met een dichtheid die groter is dan voor de methode E1 van de KNA-Leidraad is vereist. Aangezien er in deze boringen geen andere archeologische resten zijn aangetroffen is er geen sprake van een vindplaats uit de perioden voor de nieuwe tijd.

In het zuidelijke deel van het plangebied is onder de bovengrond nog een deels intacte podzolbodem aanwezig. Ter plaatse kunnen daarom nog archeologische vindplaatsen redelijk intact aanwezig zijn.

Met betrekking tot het oude boerenhuis zelf kan in zekere zin ook van een archeologische vindplaats worden gesproken. In de bodem zullen de funderingen aanwezig zijn van het huidige nog bestaande huis maar het is ook denkbaar dat er onder de bestaande vloeren in dit huis nog oudere woonlagen en vloeren uit de 18^e eeuw of wellicht uit de 16^e/17^e eeuw aanwezig zijn. In hoeverre dit het geval is hangt af van de mate waarin latere verbouwingen van het huis zijn uitgevoerd. Gezien het gegeven dat een groot deel van het bouwwerk nog uit het einde van de 18^e eeuw dateert kan het overigens interessant zijn om voorafgaande aan de sloop een bouwhistorisch onderzoek te laten uitvoeren.

4 CONCLUSIE

Bij het bureauonderzoek is vastgesteld dat er voor het plangebied een hoge archeologische verwachting geldt voor vindplaatsen uit alle archeologische perioden. Deze verwachting is getoetst door middel van boringen. In het noordelijke deel van het plangebied is tevens een karterend booronderzoek uitgevoerd. De bodem in het noordelijke deel bestaat uit een laag bovengrond op een C-horizont, die in enkele gevallen is gescheiden door een menglaag. Vermoedelijk is het een woonlaag die gedurende meerdere eeuwen is omgewerkt en deels nog kan zijn opgehoogd. Ter plaatse van het noordelijke deel van het plangebied, rond het boerenhuis uit 1791, is de bodem tot in de C-horizont omgewerkt. Omdat er in deze boringen geen andere archeologische resten zijn aangetroffen is er geen sprake van een vindplaats uit de perioden voor de nieuwe tijd.

In het zuidelijke deel van het plangebied is nog een deels intacte podzolbodem aanwezig. Ter plaatse kunnen daarom nog archeologische vindplaatsen redelijk intact aanwezig zijn.

5 SELECTIEADVIES

In het noordelijk deel van het plangebied, rond het oude boerderijtje is het onderzoek uitgevoerd als een karterend booronderzoek. Er is daarbij onder de geroerde bovengrond geen archeologische vindplaats aangetoond. Voor dit deel van het plangebied kan de archeologische verwachting worden bijgesteld naar een lage archeologische verwachtingswaarde. Een uitzondering hierop vormt de ondergrond van het oude boerderijtje zelf. Hier kunnen nog resten aanwezig zijn van een eventueel aanwezige oudere voorganger uit de periode van de 16^e tot en met de 19^e eeuw. Deze kunnen in zekere mate verstoord of verdwenen zijn als gevolg van latere interne verbouwingen en verbeteringen van dit boerderijtje. De verwachtingswaarde wordt daarom vooralsnog als middelhoog gekwalificeerd. Geadviseerd wordt om in ieder geval nog bouwhistorisch onderzoek te laten uitvoeren voor en tijdens de sloop van zowel de boven- als ondergrondse resten.

In het zuidelijk deel is de bodem nog deels intact en kan in principe de hoge archeologische verwachting gehandhaafd blijven. Aangezien echter de daar geplande nieuwe woning nagenoeg volledig op het vlak van de bestaande schuur komt te staan lijkt verder onderzoek van dit plandeel niet zinvol. De kans dat er daarbij een eventuele vindplaats wordt verstoord is namelijk vrij gering te noemen. Geadviseerd wordt om de hoge verwachting te handhaven maar geen verder onderzoek meer uit te voeren. Indien de dimensies van de nieuwe woning die van de schuur overschrijden, is vervolgonderzoek aan de orde in de vorm van een proefsleuvenonderzoek.

De implementatie van deze aanbeveling is in handen van de bevoegde overheid, de gemeente Wierden. De gemeente wordt hierin vertegenwoordigd door haar deskundige, mevr. drs. M. Nieuwenhuis van Het Oversticht.

literatuur

- *Bakker, H. de & J. Schelling, 1989. Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. Stating Centrum Wageningen.*
- *Beek, R. van, 2009. Relief in tijd en ruimte. Interdisciplinair onderzoek naar bewoning en landschap van Oost-Nederland tussen vroege prehistorie en middeleeuwen. Proefschrift Wageningen Universiteit.*
- *Bosch, J.H.A., 2008. Archeologische Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 1.1. Op basis van de Standaard Boorbeschrijvingsmethode versie 5.2. Deltares-rapport 2008-U-R0881/A.*
- *Nederlands Normalisatie-instituut, 1989. Nederlandse Norm NEN 5104, Classificatie van onverharde grondmonsters, Nederlands Normalisatie-instituut Delft.*
- *Tol, A.J., J.W.H.P. VerhagenM. Verbruggen, 2012. Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek. SIKB Gouda*
-

Archeologische databases/internetbronnen

- *ArchisIII*
- *www.boorstaten.nl*
- *www.topotijdreis.nl*
- *<http://archeologieinnederland.nl/>*
- *<http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl>*

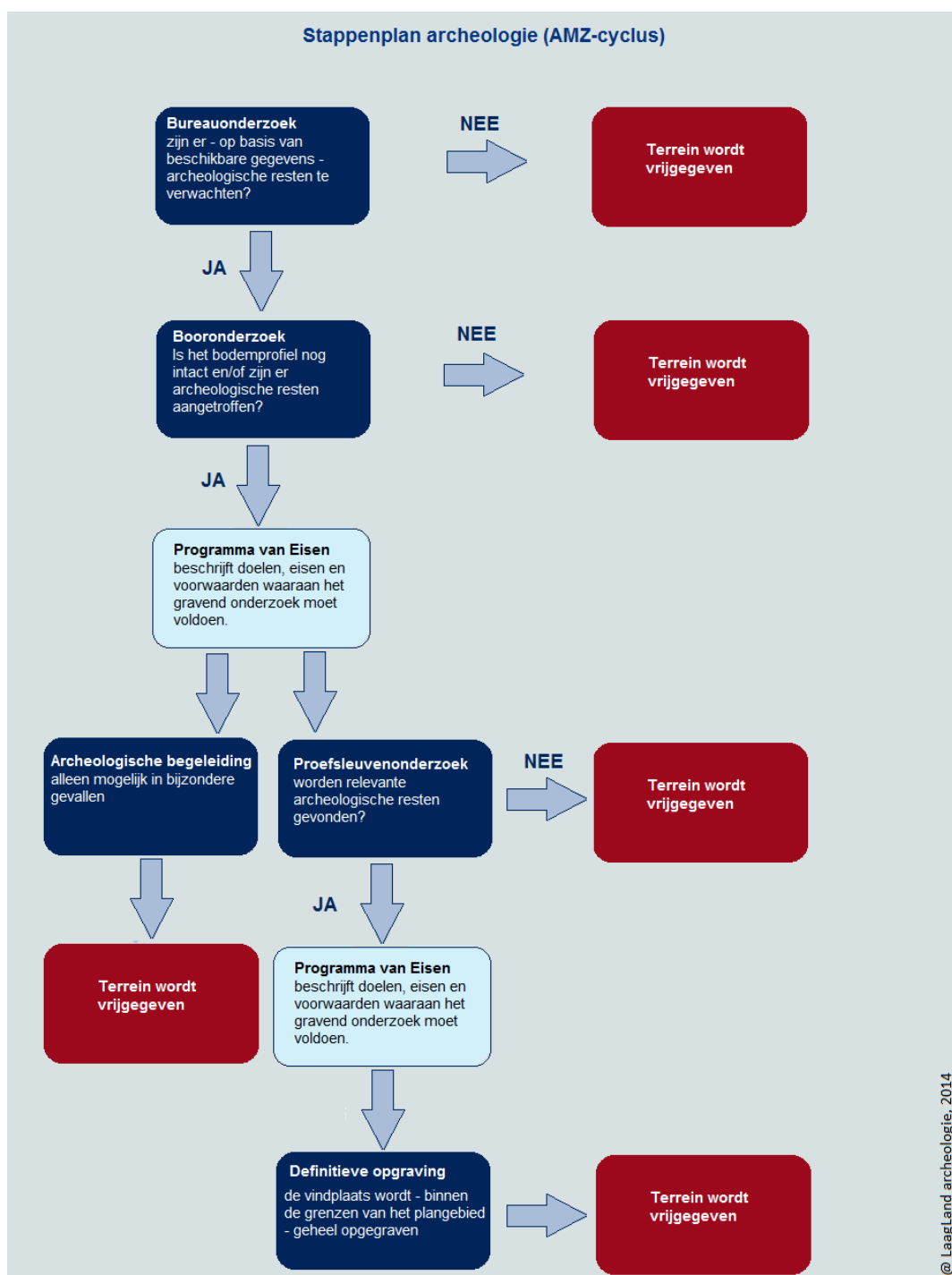
Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

BIJLAGE 1 AMZ-CYCLUS

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

BIJLAGE 2 ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

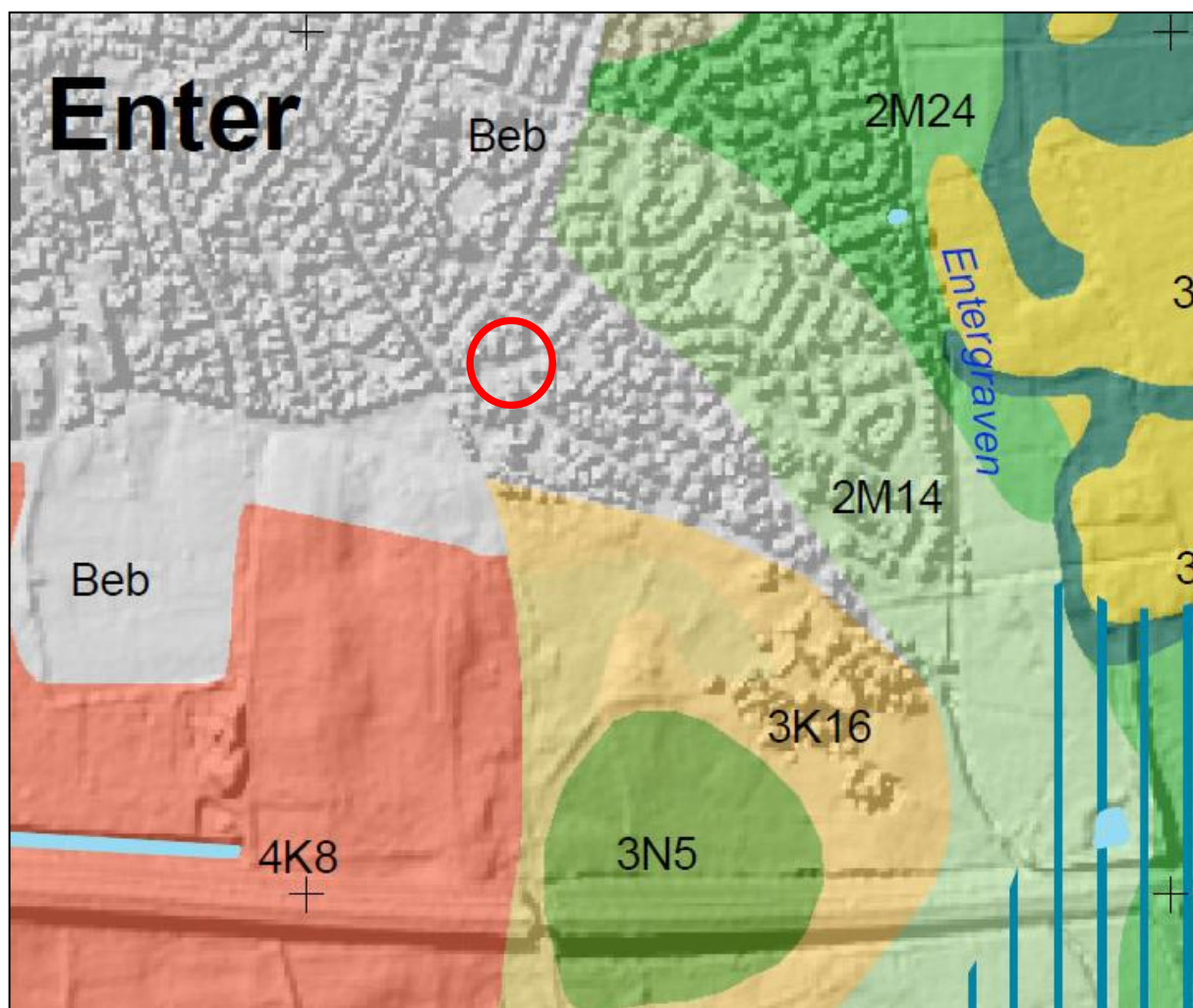

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

Archeologische perioden			Datering	
Nieuwe tijd		C	1795	
		B	1650	
		A	1500	
Middeleeuwen		Laat	1250	
		Vol	1050	
		vroeg	Ottoons	900
			Karolingisch	725
			Merovingisch	450
Romeinse tijd		Laat	270	
		Midden	70 na Chr.	
		Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250	
		Midden	500	
		Vroeg	800	
	Bronstijd	Laat	1100	
		Midden	1800	
		Vroeg	2000	
	Neolithicum	Laat	2850	
		Midden	4200	
		Vroeg	4900/5300	
	Mesolithicum	Laat	6450	
		Midden	8640	
		Vroeg	9700	
	Paleolithicum	Jong	35.000	
		Midden	250.000	
		Oud		
Laagland archeologie vof, 2016				

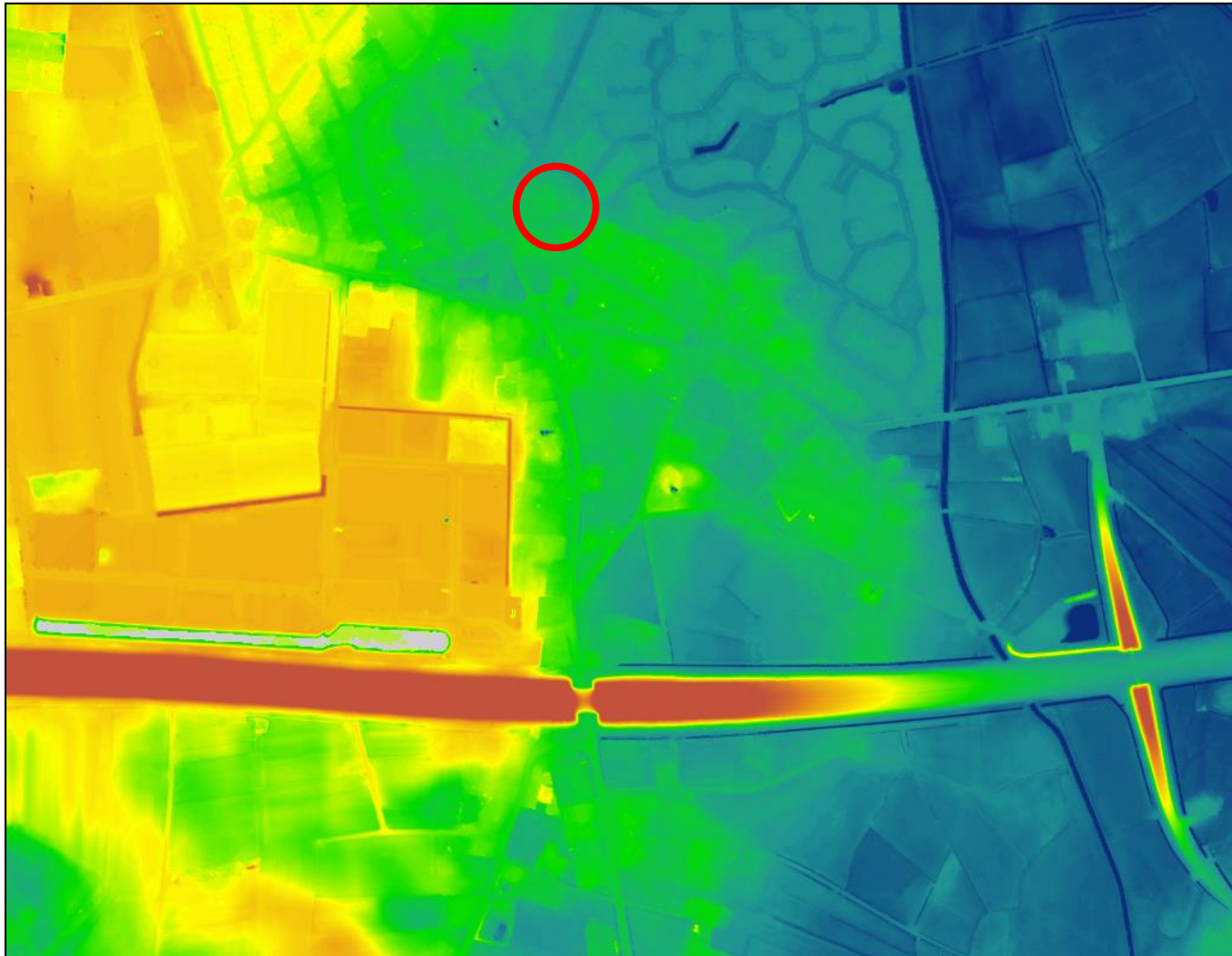

BIJLAGE 3 GEOMORFOLOGISCHE KAART **(BRON: VAN BEEK 2009)**

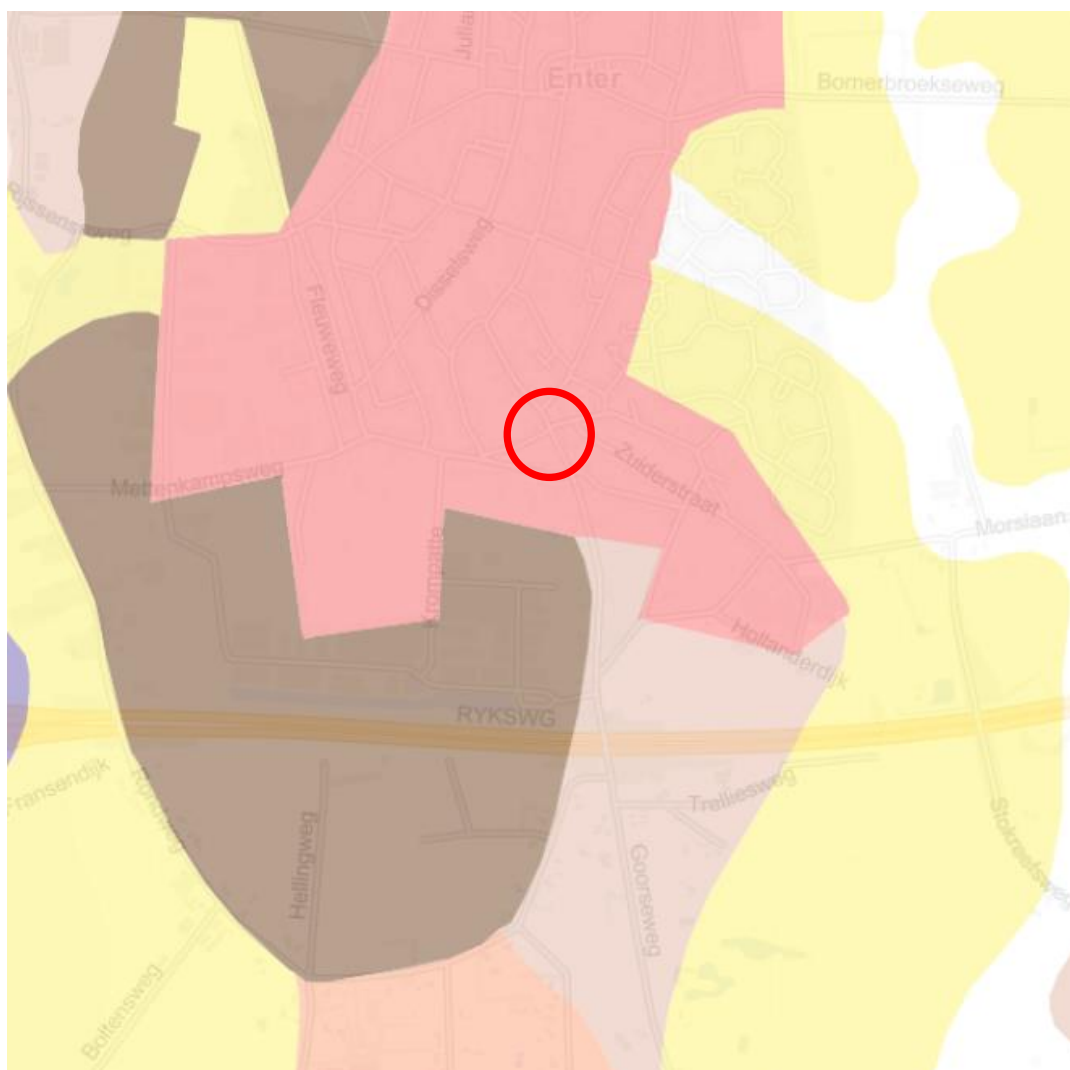

BIJLAGE 4 ACTUEEL HOOGTEBESTAND NEDERLAND

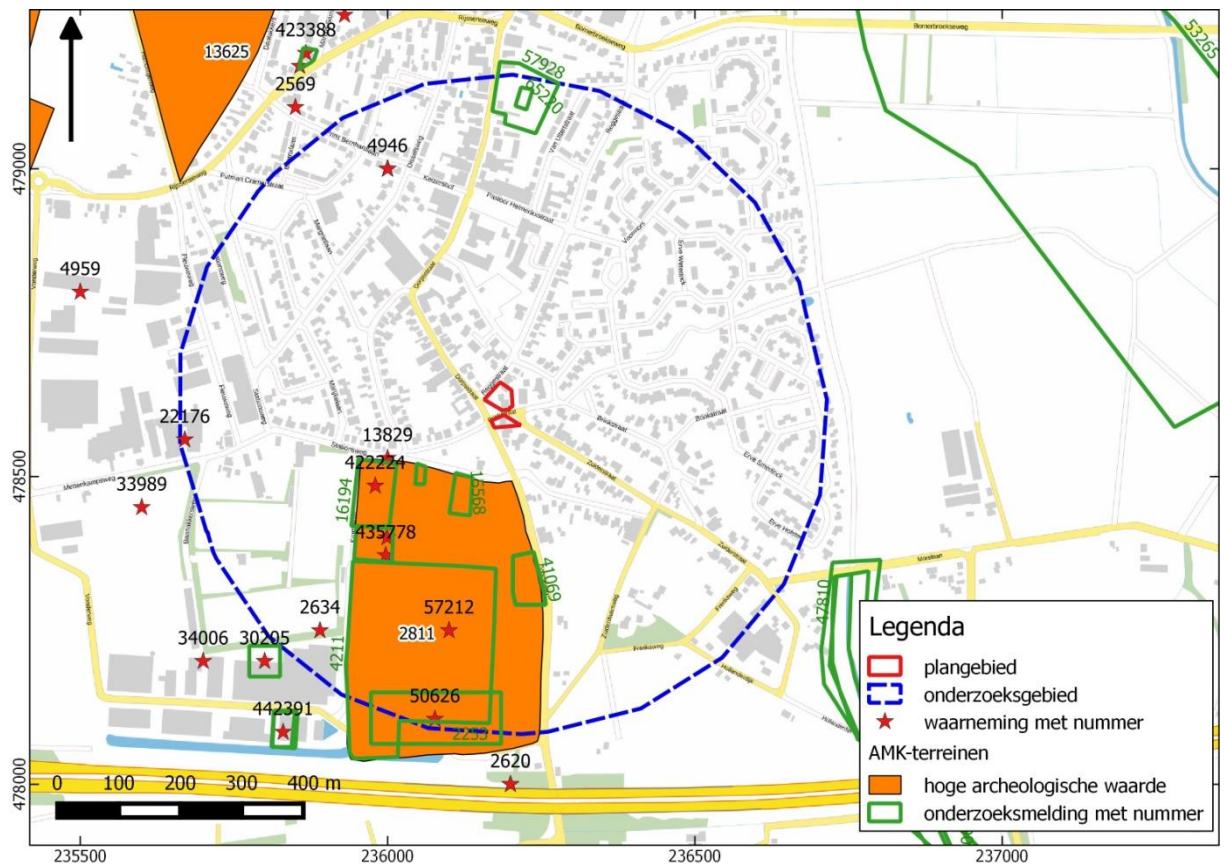

BIJLAGE 5 BODEMKAART

BIJLAGE 6 WAARNEMINGEN, AMK-TERREINEN EN ONDERZOEKSMELDINGEN

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

BIJLAGE 7BOORSTATEN

Bureauonderzoek en IVO verkennende fase. Zuiderstraat 1 te Enter, gemeente Wierden (Ov).

BIJLAGE 8 BOORPUNTENKAART

